

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RIYATIDA OTA OBRAZI

Latofat Farxodovna Tajibayeva
Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy obrazning ruhiyat bilan uzviy bog'liqligi, shoirning individual kechinmalari orqali umumlashtirilgan timsolga aylanish jarayoni nazariy asoslarda yoritiladi. Ayniqsa, Halima Xudoyberdiyeva she'riyatida ota obrazi tabiat obrazlari, psixologik parallelizmlar, takrorlar va ruhiy kechinmalar uyg'unligida otaning farzand hayotidagi beqiyos o'zni badiiy-estetik talqinda namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: Halima Xudoyberdiyeva, ota obrazi, badiiy obraz, ruhiy-estetik talqin, lirik subyekt, psixologik parallelizm, badiiy tipiklashtirish

THE IMAGE OF THE FATHER IN THE POETRY OF HALIMA KHUDOYBERDIYEVA

Latofat Farkhodovna Tajibayeva
Karakalpak State University

Abstract: This article elucidates, on theoretical grounds, the intrinsic connection between artistic imagery and psychology, as well as the process by which the poet's individual experiences transform into a generalized symbol. In particular, Halima Khudoyberdiyeva's poetry demonstrates how the image of the father through natural imagery, psychological parallelisms, repetitions, and emotional experiences reveals the father's invaluable role in the life of a child within an artistic and aesthetic interpretation.

Keywords: Halima Khudoyberdiyeva, father image, artistic image, psychological-aesthetic interpretation, lyrical subject, psychological parallelism, artistic typification

Adabiyotda badiiy obraz - bu san'atkorning estetik qarashlari, hissiy tajribasi va dunyo haqidagi tasavvurlarini ma'lum bir shaklga soluvchi poetik ifodadir. Obraz shunchaki tasviriy birlik emas; u lirik subyektning ruhiy kechinmalari, ichki ziddiyatlari va hissiy holatlarining badiiy ko'rinishidir. Shuning uchun ham badiiy obraz ruhiyat bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Badiiy obraz individual ruhiy kechinmalarni umumlashtirish xususiyatiga ega. Shoirning shaxsiy og'riq, quvonch yoki iztiroblari obraz orqali badiiy tipiklashuvga ega bo'ladi va

umuminsoniy mazmun kasb etadi. Bu jarayon adabiyotda “badiiy tipiklashtirish” deb yuritiladi.

Ushbu maqolada ota obrazining she’riyatdagi poetik ifodasi haqida soʻz yuriymoqchimiz. Barchamizga ma’lumki, adabiyotda ota obrazi insoniyatning eng qadimiy ma’naviy tayanchlaridan biri boʻlib, turli davr ijodkorlari turlicha talqin qilsa-da, uning umumiy mohiyati - mehr, mas’uliyat, pand-nasihat va tiriklik poydevori sifatidagi ulugʻ martabasida mujassamdir. Xalqimiz tafakkurida ota timsoli nafaqat oilaning boshligʻi, balki tarbiyaning asosiy manbai, farzandning kelajagini nurafshon qiluvchi ma’naviy yoʻlboshchi sifatida qadr topadi. Shu bois “Ota rozi - Xudo rozi” degan hikmatlar bejiz yaratilmagan.

Adabiyotda ota obrazi koʻplab ijodkorlar Erkin Vohidov, Ulugʻbek Hamdam, Zebo Mirzayeva va boshqalarning asarlarida ham turlicha, biroq umumiy ruhda: hurmat, sogʻinch, minnatdorlik va ibrat koʻzgusi sifatida gavdalanadi. Bu asarlar zamirida bir haqiqat mujassam: ota hayotning asosiy ustuni, farzand baxtining poydevori, yashashdan saboq beruvchi insoniy maktabdir.

Halima Xudayberdiyevaning otam xotirasiga baʼgʻishlab yozgan sheʼrlari misolida ota obrazining adabiy talqini yanada teranroq namoyon boʻladi. Shoir oʻz dardini, armonini va sogʻinchini turli xil ramziy tasvirlar orqali ifodalar ekan, otaning inson hayotidagi oʻrnini yurakning eng nozik qirralari orqali koʻrsatadi. Shoir uchun ota - faqat xotira emas, balki hayot davomida ham ruhiy quvvat berib turuvchi kuch va ilhom manbaidir:

Otam mening mehribon otam,
Siz solguncha turmushni izga,
Qor yogʻdi soch-soqolingizga,
Otam, mening mehribon otam.
Baquvvatsiz ipakday, lekin,
Ipakdayin silliq suluvmas.
Yuragimda toshar gʻulu, bas,
Qanday boʻldi bu yilgi ekin.

Shoira otasi haqida xotiralarini yozar ekan, otani hamisha mehnatkash, tinim bilmaydigan, farzandlari baxti, toʻkis hayoti uchun hamisha oʻzini qurbon qiladigan inson qiyofasida shakllantiradi. Bu inson jafokash, mehnatkash dehqon timsolida namoyon boʻladi:

Doʻstim bilan biz chiqib yoʻlga,
Chamanlarni oshyon etamiz.
Siz ketmonni olasiz qoʻlga,
Dala tomon xorgʻin ketasiz.
Otam mening, mehribon otam.
Sergʻalayon shaharda yurib,

Men o'ylayman, bu dunyo bekam.

Qo'lingizni ketmonsop urib,

Siz olasiz birpasgina dam,

Otam mening mehribon otam.

Ota nainki, tirikchiligimiz uchun qayg'uradi, balki farzandlarining baxtli kelajagini o'ylab bir soniya ham tinib bilmaydi. Ularning horg'in nigohlarining boisi faqatgina jismoniy mehnat charchoqlaridan emas, balki oila farovanligini o'ylab kun-u tun g'am chekkanidan, og'ir xayollar zo'ridan dalolat beradi.

Shoira ijodida ota obrazining, ayniqsa, otasining vafotidan keyingi davrda yanada chuqurroq va ta'sirchanroq namoyon bo'lgani kuzatiladi. Bu holat faqat H. Xudoyberdiyeva ijodiga xos bo'lgan hodisa emas, balki jahon adabiyotidagi ko'plab shoir va yozuvchilar ijodida ham kuzatiladigan umumiy adabiy-psixologik xususiyat sifatida qayd etiladi. Tadqiqotchilar fikricha, inson ongidagi yo'qotish hodisasi, ayniqsa ota shaxsiga bog'liq hislarning kuchayishi poetik tafakkurni faollashtiradi, natijada ota obrazi qayta-qayta yodga olinadigan barqaror lirik timsol sifatida shakllanadi.

Nasriy asarlarda ota obrazining keng yoritilishi an'anaviy oilaviy munosabatlar, avlodlar uzviyligi va ijtimoiy tizimlar bilan chambarchas bog'liq. Nasr turining voqeiylikka yaqinligi, xarakter yaratish imkoniyatlarining kengligi ota obrazini to'laonli tasvirlashga qulay zamin yaratadi. Ammo she'riyatda otaga bag'ishlangan asarlar nisbatan kam uchraydi. Bu, avvalo, she'riyatning ichki kechinma va individual tuyg'ularni ifodalashga yo'nalganligi bilan izohlanadi. Ayniqsa, erkak ijodkorlar she'riyatida ota obrazining kam yoritilgani kuzatiladi. Gender tadqiqotlari bu holatni ijtimoiy-pedagogik stereotiplar bilan bog'laydi: an'anaviy jamiyatlarda o'g'il farzand "kuchli", "qat'iyatli", "irodali" bo'lishi kerak degan qarashlar sababli u bilan otasi o'rtasidagi munosabat ko'proq "mas'uliyat va talabchanlik" tamoyillari bilan belgilanadi. Bu esa lirik ifodada emotsional yaqinlik darajasining pasayishiga olib keladi.

Bunga qarama-qarshi tarzda, qiz farzand "nozik", "ehtiyojmand", "himoyaga muhtoj" obraz sifatida qabul qilingani, shuningdek, kelajakda ota uyidan ketishi haqidagi tasavvur otaning qiziga bo'lgan mehr va muhabbatini oshiradi. Shu bois ayol ijodkorlar she'riyatida ota obrazi ko'pincha muhabbat, mehr, ishonch va ma'naviy tayanch timsoli sifatida yuksak poetik kuch bilan beriladi. Psixanalitik adabiy maktab vakillari bu jarayonni "ota obrazini ideallashtirish" deb izohlaydi. Ya'ni ota shaxsining qiz farzand ongida ideal, ma'naviy tayanch va himoya timsoliga aylanishi poetik nutqda ham o'z aksini topadi.

Natijada, ayol shoirlar ijodida ota obrazi lirik kechinmalarning eng nozik qatlamlarini ochib beruvchi markaziy poetik timsollardan biriga aylanadi. She'riyatda otaning hayotiy tajribasi, oilaviy mas'uliyati, mehribonligi yoki yo'qotilishidan

qolgan iztirob ayol lirik subyekti tomonidan murakkab psixologik va estetik talqinlarda yoritiladi. Bu holat adabiyotda gender xususiyatlarining namoyon bo'lishi, ayol poetik tafakkurining ruhiy-estetik mohiyatini chuqur anglash uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Oy tutildi, quyosh so'ndi -
 Otam o'ldi do'stlarim.
 Ox otamning so'ngi-so'ngi,
 "Bo'tam"lagan so'zlari.
 "Botam-bo'tam" bo'talaring,
 Bo'zlab qoldi ilojsiz.
 Seni qaytmas, topmas joydan.
 Izlab qoldi ilojsiz.

Ushbu misralarda shoira otasining vafoti bilan bog'liq chuqur ruhiy iztirobni tabiat obrazlari orqali ifodalaydi. She'ning ilk satri "Oy tutildi, quyosh so'ndi" lirik subyektning ichki dunyosidagi fojiali o'zgarishni tabiatning falokatga o'xshash hodisalari bilan qiyoslashga asoslanadi. Oy va quyosh kabi koinot unsurlarining "tutilishi" yoki "so'nishi" shoiraning hayotida muhim tayanch bo'lgan inson otaning vafoti natijasida dunyo ma'nosining o'zgarganini, borliqning qorong'ulashganini ifodalaydi. Ushbu metafora she'ning emotsional ta'sirchanligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Keyingi satr "Ox otamning so'ngi-so'ngi, "Bo'tam"lagan so'zlari" misralari otaning vafotidan avvalgi yoki umrining oxirida qiziga aytgan mehrli so'zi "bo'tam"ni poetik markazga aylantiradi. "Bo'tam" so'zi otaning qiziga bo'lgan cheksiz muhabbati, ruhiy yaqinligi, otalik mehrining so'nggi timsoli sifatida talqin qilinadi "So'ngi-so'ngi", "Bo'tam-bo'tam" so'zlarining takror qo'llanishi esa dardning chuqurligiga urg'u bermoqda. Umuman, she'rda otaning vafoti ayol lirikasida uchraydigan eng chuqur kechinmalardan biri otalik mehrining hayotimizdagi o'rni orqali tasvirlanadi.

Burishiq, qoraygan otamning qo'li
 Kechmish bir umrni eslayman qarab.
 Kaftda shart kesilgan tomirlar yo'li.
 Chandiqli bo'lib bitgan undagi yara.

She'rda ota qo'lining burishgan, qoraygan, chandiqli tasviri orqali ota obrazining butun hayot yo'li badiiy timsolga aylantiriladi. Poetik detal sifatida qo'lining tasviri shoirga otaning mehnat, mashaqqat va fidoyilikka to'la umrini umumlashtirib ko'rsatish imkonini beradi. She'r poetik tilining sodda va samimiyligi, tasvirning tabiiyligi orqali otaga bo'lgan hurmat, mehr va minnatdorlik hislarini yuksak estetik darajada ifodalaydi. Ota qo'li jismoniy obraz bo'lsa-da, u mehnatsevarlik, matonat, hayot sinovlari va ota mehrining umumlashgan ramziga

aylanadi. Natijada, she'rda yaratilgan ota obrazi detal orqali tipiklashtirilgan, ruhiy kechinma esa badiiy timsolga ko'tarilgan bo'lib, ota shaxsining farzand hayotidagi beqiyos o'rni keng ma'no kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotda ota obrazi insoniyat ma'naviy tajribasining eng qadimiy va eng barqaror timsollaridan biridir. U mehr-muhabbat, mas'uliyat, hayotiy saboq, ma'naviy tayanch va vijdon kabi fazilatlar bilan uyg'un holda gavdalanadi. Badiiy obrazning ruhiy kechinmalar bilan uzviy bog'liqligi ota timsolini yanada chuqur, teran va ta'sirchan tarzda talqin etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabborov N. *Zamon, mezon, she'riyat*. - Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.
2. Xudayberdiyeva H. *Saylanma*. 1-jild. - Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018.
3. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Норматов У. Ижод сеҳри. - Тошкент: Шарқ, 2007. - 352 б.
5. Норматов У. Кўнгилларга кўчган шеърят. -Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006.